

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационен труд на тема:

Руската литература за деца от XIX век.

Проблеми на рецепцията в България

за присъждане на образователната и научна степен

доктор

по професионално направление *Сравнително литературознание*

2.1 Филология

(руска литература)

Автор: Елена Григорова Давчева

I. Фактологично представяне и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд е внушителен като обем – 325 страници и приложения – 40 страници – те са интегрална част от изследването. Трудът се състои от увод, три глави, заключение, съкращения и използвана литература – извори, цитирана литература (обособени са източниците на електронен носител). Структурната неравномерност (I глава е значително по-пространна от останалите) е обяснима с изследователските обекти на всяка част (първата обзира битието на руската литература в различни културни/литературни епохи, всяка от които е със своя характерологичност) – авторът убедително изяснява съображенията си по въпроса. Представеният труд напълно се вгражда в изискванията за обем и структура на докторска дисертация.

II. Актуалност на разработваната проблематика

Темата, която Е. Давчева е избрала, не е изследвана у нас, но не само този факт я прави актуална и значителна. Подценяването, пренебрегването, особено заскобването ѝ ощетява историята на българската русистика, историята на българското образование, особено факторите, които разширяват интелектуалния, емоционалния, нравствения и естетическия хоризонт на индивида, най-вече на детето. Руската литература в контекста на посттоталитарната епоха има незавидна съдба. В учебното съдържание по литература (I – XII клас) тя присъства епизодично и дисертацията, надявам се, бих искала да насочи

вниманието на съставителите на учебни програми към резултатите от образователната политика в периоди на изключването ѝ от учебниците и учебните помагала, за да не се стигне до нейното унищожаване. Темата е особено трудна по много причини – първата е в неясния статут на детската литература, в многокомпонентността на рецепцията, особено на преводна литература, в обема на материала (автори, текстове, литературни епохи и т.н.), в източниците – обект на изследване, в различното мислене на периодите на българската и на руската литература и много други. С избора си Е. Давчева поема предизвикателството да разработи винаги актуален за литературната наука проблем, водена от съзнанието за необходимостта от регистриране/изследване/запазване на фактите и явленията в литературата и от необозримите възможности на руската художествена словесност за формиране на ценностни критерии.

III. В съдържателно отношение дисертационният труд разгръща идеите си в увода, трите глави и в заключението.

В увода основателно се проблематизират детската литература (“почти неизследван” въпрос) и рецепцията (“прекалено изследван” – без това да се отнася за литературата за деца). Обзорът на различното мислене на детската литература, зависимостта на рецепцията от много фактори (не само естетически, а и педагогически, психологически, социални и т.н.) открояват същностна характеристика на автора, която се потвърждава от цялата дисертация – желание и способност да обхваща многоаспектността на обекта, без да пренебрегва концепции на други изследователи, но и със собствено позиция. По този начин, както и чрез изразеното становище, че “руската литература и нейната рецепция са реален и важен фактор за очертаване на хоризонта на очакване на българската литература” (23 с.); че “нейната рецепция обхваща цялостния литературен процес в България и следва да се изяснява съобразно етапите на собственото ни културно историческо развитие в съответствие с факторите, които я определят” (24 с.), Елена Давчева не само мотивира избора на темата, но и сочи методологическия подход към изясняването ѝ. Уточнени са коректно обектът, предметът, целта, задачата – декомпозирана и конкретизирана, и методите на изследване, обоснована е структурата на дисертацията. Амбициозните намерения не прикриват трудностите пред изследователя.

Първа глава “Присъствие на руската литература за деца в различни периоди от обществено-политическото развитие на България” обособява седем параграфа, първият съдържа основанията за избор на периоди, а във всеки следващ се представя поредния период по един и същ стереотип: характеристика на периода; функциониране на руски

текстове в учебната книжнина; особености на превода; възприематели. Избраният модел овъзможнява осмисляне на връзките и взаимодействията между социокултурните и естетически фактори, подбора на художествени текстове, качествата на превода и рецепцията. Едномоделността предполага и улеснява съпоставки както на периодите, така и само на техни компотенти, чрез които се уплътнява представата за битието на руската литература за деца у нас. В тази глава проблемът се полага в контекста на приетата периодизация на българска литература, без да се вгражда изцяло в нея – предложени и мотивирани са шест периода – съображенията са свързани не само с избора на текстове за превод, с качествата на превода, с каналите, по които се разпространяват, а така също – с присъствието на образци от руската литература в учебното съдържание (резултат от различни държавни политики). Чрез периодизацията (с всички уговорки за относителността и условността на границите ѝ) се отстоява идеята за “синхронно и асинхронно” мислене на разглежданите процеси. Приемам съображенията на Елена Давчева за по-ограничено представяне на шестия период – след демократичните промени 1989 г., дори бих добавила, че някои тенденции се проявяват в предходните десетилетия. Този параграф обаче репрезентира протичащите процеси в епохата, които могат да се мислят като микромодел на пребиваването на руската литература за деца в посттоталитаризма. Изводите в края (193 – 197 с.) систематизират, обобщават и акцентуват връзката и зависимостта на рецепцията от руско-българските отношения, от образователното дело, тенденциите в процесите, (не)решените проблеми на преводите, на авторствата, както и на причините за дълготрайното им присъствие. Първа глава респектира не само и не толкова с обема си, колкото с обхвата на обозрения материал, събиран вероятно трудно и дълготърпеливо, с последователното издирване, проучване, коментар на руски текстове/автори, на превода/преводачи, на канали за разпространение, на посредници, на възприематели. Променящите се параметри на каналите, на посредничеството несъмнено разширяват изследователския обект. Освен рецепцията на руската, в тази глава е очертана и рецепцията на българската литература за деца (особено на XIX).

Втора глава “Руски класици в България – рецепционни аспекти” е средоточена в рецепцията на творци, “трайно предпочитани от страна на няколко поколения проучватели в създаваната в България учебникарска книжнина и специализирани издания за деца” – Иван Крилов, Александър Пушкин и Лев Толстой. Изборът им е продиктуван, според мен, и от изместването на интереса в училищната литература от

лирическите към наративните жанрове, както и от ролята им за формиране естетиката и поетиката на български творци Идеите на докторанта по проблема, заявени в увода и разгърнати в целостта си в първа глава, в тази част са аргументирани чрез рецепцията на автор/жанр (на Крилов – с баснята, на Пушкин – с приказката) и на етапите ѝ в детското творчество на Толстой. Основателно се обръща внимание на възможностите на руската литература за деца от XIX век, в частност – на обзрените творци, за създаване естетически и граждански възпитани личности с нравствена и емоционална чувствителност и отзивчивост.

Трета глава “Проблеми на рецепцията” изяснява причините, поради които се затруднява проучването на рецепцията. В нея са тематизирани в пет параграфа: изборът на текст; преводът – опозицията “побългаряване – точен превод”; идентификацията на масиви от текстове; необходимостта от посредник при рецепцията на руската литература за деца и отчуждения от литературата възприемател. Проблемите (без последния) са коментирани в предходните глави, но обособяването им в тази част е логично – представени са многоаспектно, системно, имат смисъла на обобщение не само за рецепцията на руската детска, а и на всяка друга преводна литература. Много от тези проблеми са трудно решими (идентификация на автор, жанр) поради побългаряване, неназовано/присвоено авторство и др. Така и до днес съществуват масиви от неидентифицирани текстове, в някои от учебниците по литература, освен че преводачите не са посочени, образци на руската литература (най-често басни) продължават да са с българско авторство. От подобен зрителен ъгъл трета глава перспективира бъдещи изследвания. Петият параграф откроява една от най-болезнените тенденции в българското образование, както и в цялото ни общество – последователното, нарастващо с бързи темпове, трайно дистанциране на децата от световите на литературата. С грижа и с тревога за съдбата колкото на художествената словесност, толкова и за нравственото, естетическо, духовно формиране на човека, Е. Давчева е направила анкети с ученици и родители. Задълбоченият анализът на отговорите очертава безотрадната реалност на днешната културна ситуация. Защото същите, ако не и по-драматични, биха били резултатите в други региони на страната.

Заключението обобщава с присъщата на автора перфектност, аналитичност и логичност постигнатото в изследователската работа по темата. Систематизирани са в 12 пункта резултатите от приложения модел за рецепционно проучване, набелязани са и белите полета в рецепцията, които ощетяват и до днес българския читател.

Приложенията сочат и конкретизират аспекти от методологическия апарат и систематизират резултатите от проучването. Те, както и статистическата обработка и представяне на данните от предходните глави, са пореден щрих във валидирането на лансираните идеи, на пътя за осъществяването им, на изводите и обобщенията в дисертацията.

Към документацията на дисертацията са включени три публикувани статии и една – приета за печат, пет доклада, с които Е. Давчева участва в четири национални и една международна конференции. Всички те са свързани с изследваната тема и репрезентират както трайния ѝ интерес към проблематиката, така и научната коректност, задълбоченост, способност да открие характерологичното за изследвания обект. Дисертацията, статиите и докладите и участието ѝ в екипите на два национални проекта, представят млад и перспективен колега със стабилна методологическа подготвеност, който си поставя ясни и значими цели и който притежава търпение и кураж да ги осъществи.

IV. Бележки, препоръки и въпроси

1. Приложените публикации откриват следи от текстове от руската литература за деца (не визирам побългарените творби) в творби на български автори. Изследването на интертекстуалността би било улеснено и базирано на рецепцията и би било особено полезно за литературната наука.
2. Разрешавам си също така да препоръчам при евентуално публикуване на този труд да се изнесат в приложение всички сведения за авторите, както и да се съкратят част от таблиците и диаграмите.

Всички бележки и препоръки на на рецензента, представени на обсъждането за откриване на процедурата за защита на дисертацията, са взети под внимание. Бидейки специалисти с различни изследователски хоризонти и пристрастия, е естествено някои от позициите ни да не съвпадат напълно, но това не е означава да се отправят дребни бележки. Високо ценя способността на кандидата да се обосновава убедително и се надявам да го прави и в следващите си проучвания.

V. Приноси на дисертационния труд

Приемам, че изследването е с неоспорим принос за българската русистика, за историите на четенето на детската литература (руска и българска), за “историята” на превода, за осмислянето на образователните процеси у нас. Приносът, гарантиран от

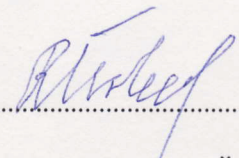
модела за обозиране на рецепцията на руската литература за деца, е в резултатите от проучванията, анализите, систематизацията по всеки негов компонент.

VI. Заключение

Достоинствата на изследването на тема *Руската литература за деца от XIX век. Проблеми на рецепцията в България* ми дават основание да препоръчам с пълна убеденост на почитаемото жури да присъди на **Елена Григорова Давчева** образователната и научна степен *доктор* по професионално направление *Сравнително литературознание 2.1. Филология* (руска литература).

12. 04. 2014 г.

Шумен

Рецензент:.....

(проф. д.п.н. Румяна Йочева)